

Počátky Krásného Údolí - ves Schickenplatz

Obec Krásné Údolí leží v jižní části okresu Karlovy Vary v Tepelské vrchovině na horním povodí říčky Střely. Její katastrální území se rozkládá v nadmořské výšce 625-739 m. V dávných dobách ranného středověku byl zdejší kraj součástí pohraničních hvozdů chránících západní hranici českého přemyslovského státu. Pro svou vyšší nadmořskou výšku, odlehlost a drsné podnebí nebylo toto území až do 2. pol. 12. stol. trvale osídleno. Území historického Toužimska, jehož součástí je i Krásné Údolí a které se geograficky kryje s nejhořejším povodím říčky Střely, pravděpodobně získal někdy kolem 3. čtvrtiny 12. stol. významný jihočeský velmož Jiří z Milevska, patrně jako výsluhu za své služby přemyslovskému panovnickému dvoru. Velmož Jiří toto území kolonizoval svými českými poddanými, jak to dokládají původní zeměpisná jména sídlišť (např. Odolenovice, Sedlo, Přílezy) či vrchů (např. Chloumek).

V kolonizaci Toužimska pokračovali i milevští premonstráti, jejichž kanonii (klášter) velmož Jiří založil mezi l. 1184-85 při svém milevském dvorci. Prvním opatem této kanonie se stal vzdělaný želivský řeholník Jarloch, slavný autor Letopisů, latinsky psané kroniky zachycující dějiny Čech v l. 1167-98. Velmož Jiří záhy předal veškerý svůj majetek včetně Toužimska milevské kanonii. Správním střediskem toužimského klášterního majetku se stalo toužimské proboštství, které patrně navázalo na starší dvorec. Proboštství bylo sídlem probošta, premonstrátského řeholníka, který vykonával funkci správce klášterního majetku. Premonstráti jsou řeholními kanovníky a proto vykonávali na svých majetcích nejen vrchnostenskou, ale i církevní správu. V Toužimi a Přílezech dali vybudovat fary s kostely sv. Jana Křtitele a sv. Bartoloměje. Přílezká fara měla ještě filiální (pobočnou) faru s kostelem P. Marie (později sv. Víta) v Útvině. Tato tři místa se v písemných pramenech objevují teprve 17. září 1354 v zápise konfirmační knihy pražského arcibiskupství, která je nejstarším dochovaným věrohodným písemným pramenem k dějinám Toužimska (ostatní písemné prameny byly v minulosti zničeny, zejména za husitských válek). Patrně již ve 13. stol. vznikla jedna z větví zemské stezky spojující Prahu s Chebem, která procházela zdejšími územím a také Útvinou, která se stala hlavním tržním a hospodářským střediskem panství, později vysazeným na město (Útvina se připomíná jako celnice k r. 1214, ovšem na listině, která je falzem z pozdější doby).

V neklidných dobách vlády krále Václava IV., v dubnu r. 1394, bylo toužimské proboštství s přilehlými dvory vypleněno okolní šlechtou z řad protikrálovské panské jednoty, Borešem mladším z Rýzmburka (Oseku), Buškem a Bohuslavem ze Švamberka a jejich leníky. Tato událost posloužila jako záminka pro svolání zemské hotovosti, která však byla pod velením nejvyššího purkrabího Oty z Pergova použita panskou jednotou k prvnímu zajetí krále Václava IV.

26. dubna 1420 vyplenili táborští husité milevský klášter. Jeho konvent v čele s opatem Svatomírem prchá před husity do bezpečí katolických západních Čech, na své opevněné toužimské proboštství. Po Svatomírově smrti byl do čela konventu zvolen Petr, farář v Útvině, který, aby získal peníze k vydržování početného konventu, musel zastavit část klášterního majetku okolní šlechtě. Po jeho smrti v r. 1427 se nový opatem stává toužimský probošt Chval. V téže době začíná ve zdejší kraji působit úspěšný husitský hejtman Jakoubek z Vřesovic. Severočeští husité pod jeho vedením úspěšně odráželi vpády nepřátelských křižáků a postupně opanovali velkou část severních a severozápadních Čech. Jakoubek obsadil i toužimské proboštství a premonstráty z něho vypudil. Po tragické bitvě u Lipan v r. 1434 se přiklonil ke králi Zikmundovi a za to 27. listopadu 1437 získal toužimské klášterní zboží do dědičného držení (předtím bylo formálně zastaveno Janu Libštejnskému z Kolovrat) pro svého syna Jana I. z Vřesovic za 5.000 kop pražských. gr.

Jan toužimské proboštství přebudoval na gotický hrad, též zvaný od těch dob Janův hrad či zámek. Ten se stal významným opěrným bodem kališnických Vřesoviců v neustálých šarvátkách s katolickými sousedy, pány z Plavna (ti tehdy drželi hrady v Bečově a Bočově). Za Janova stejnojmenného syna, Jana II. z Vřesovic, za vlády kališnického krále Jiřího z Poděbrad (1458-71), bylo při vpádu nepřátelských plavenských vojsk na Toužimsko vypleněno město Útvina, jehož obyvatelé si směli na základě královského privilegia z 8. července 1469 svou obec přenést k hradu Toužimi a založit tam stejnojmenné město. Do tohoto období patrně spadají i počátky Krásného Údolí.

Ze zakládací listiny města Krásného Údolí vyplývá, že mu předcházelo starší sídlo, totiž ves, která je ve výše uvedené listině uváděna pod jménem Schiekenplos. Toto nepochybně německé jméno správně psáno Schickenplatz, lze volně přiložit jako "vhodné" či "příhodné místo", čili Příhodná. Je to jediné německé jméno sídla na území Toužimska a patrně vzniklo německou kolonizací, snad již v době kolonizační vlny následující po velké morové epidemii v r. 1380, snad později, po husitských válkách a to kolonizační činností pánů z Plavna. Plavenští patrně získali během husitských válek část toužimského klášterního zboží do svého držení, snad jako zástavu od milevského opata Petra v l. 1423-27. snad mocí.

Ve vsi byla kaple, která měla být v r. 1464 rozšířena a přestavěna na dnešní kostel, jak to uvádí Sommer ve své Topografii. Kostel je dne zasvěcen sv. Vavřinci, ale nelze vyloučit původní mariánské zasvěcení, které by mohlo souviset s udělením výročního trhu na den Narození Panny Marie.

Založení města Krásné Údolí

Město Krásné Údolí vděčí za svůj vznik Jindřichu III., pánu z Plavna a na Bečově, hraběti z Hartenštejna a purkrabímu Svaté říše římské v Míšni. Proč však vzniklo, není již tak zcela jasné.

Město bylo založeno na hranici dvou tehdy nesmiřitelných světů, katolického a kališnického, charakterizujících soudobou realitu pohusitské české společnosti, tedy na hranici mezi panstvími katolických Plavenských a kališnických Vřesoviců. Dlouhodobé nepřátelství těchto dvou šlechtických rodů se významným způsobem zapsalo do dějin zdejšího kraje a vyvrcholilo v r. 1469 zánikem města Útviny, které bylo jako zástavní majetek Vřesoviců vyplněno Plavenskými. S nástupem Vladislava Jagellonského na český trůn došlo postupně k uklidnění situace, zejména po tzv. Kutnohorském sněmu v r. 1485, kdy katolická strana uznala tzv. kompaktáta (tj. úmluvu mezi husitskými Čechy a basilejským koncilem z r. 1436 o povolení přijímání z kalicha na území českých zemí). Vzájemné nepřátelství obou stran v této době postupně přechází od násilných k nenásilným formám boje, k politickému a hospodářskému zápasu. A právě v tomto období vzniká Krásné Údolí. Město bylo Jindřichem III. z Plavna vysazeno těsně při hranici s panstvím Vřesoviců, v bezprostřední blízkosti znovu obnoveného města Útviny a především pak jejich významného hospodářského i vojenského střediska, města Toužimi, na severní větvi významné zemské cesty, která spojovala Prahu přes Žlutice s Chebem. Tato cesta se dělila v Útvině, později v Toužimi, na jižní (kynžvartskou) a již zmíněnou severní větev, která procházela přes Bečov a Loket. Jindřich III. z Plavna patrně předpokládal, že Krásné Údolí oslabí hospodářský význam Toužimi a tím poškodí hospodaření svého rivala, Jana II. z Vřesovic. K tomu však bylo třeba nové město vybavit potřebnými hospodářskými výsadami, což se také stalo. Bezvýznamný nebyl ani prvek vojenský, neboť nové město se zřejmě mělo stát i významnou vojenskou protiváhou Toužimi, jak o tom svědčí udělení práva hradebního i povinnost účasti měšťanů při obraně panství. K zabezpečení svého záměru potřeboval Jindřich III. z Plavna spolehlivé a věrně poddané a tak město osazuje především německými katolíky.

Celý podnik však velmi brzy ztrácí své opodstatnění, neboť někdy mezi lety 1488-90 získává Jindřich III. z Plavna celé toužimské panství do zástavní držby. Pozornost Plavenských se pak obrací k městu Toužimi, jež se záhy stává jejich hlavní venkovskou rezidencí a hospodářským centrem rozsáhlého plavenského panství. Tím původní záměr založení Krásného Údolí ztratil svůj význam a další rozvoj města se zastavil.

Již zmíněnou převážně německou kolonizaci města Krásného Údolí dokládá nejen jeho původní německé jméno, Stadt Schönthal, ale i původní složení jeho obyvatelstva, které lze rekonstruovat z nejstaršího dochovaného urbáře toužimského panství z r. 1553, úřední knihy do níž se zapisovaly feudální dávky (peněžní, naturální a robotní) jednotlivých poddaných i obcí. V tomto urbáři najdeme u zdejších obyvatel téměř výhradně německá jména, zatímco v Toužimi, která byla v době svého založení v r. 1469 převážně česká, jich najdeme asi jen u 70 % obyvatel. Rozdíly lze vysledovat i v místní toponymii, kde u Krásného Údolí nacházíme zeměpisná jména čistě německého původu.

Název města charakterizuje jeho polohu v krajině. Podle pověsti mu jej dal sám panovník, král Vladislav Jagellonský, který tu byl jednou na lovu. Když se družina dostala do blízkosti vsi Schickenplatzu, otevřel se před překvapeným panovníkem nádherný výhled do krajiny. I zeptal se krát Jindřicha III. z Plavna, co že je to za ves v tom krásném údolí. Místu, odkud se králi naskytl onen nádherný výhled, se odedávna říká "Na kameni" (něm. Am Stein) nebo "Královův kámen" (něm. Königstein) je tvořeno čedičovou skalkou a leží severozápadně nad obcí.

Zakládací listina města

Krásné Údolí se narodilo od Útviny či Toužimi může pochlubit originálem zakládací listiny města, již panovník, král Vladislav II. Jagellonský povoluje Jindřichovi III. z Plavna založení města a jeho obdaření potřebnými právy. Tato pergamenová listina, místy již značně vybledlá, je opatřena kulatou královskou pečetí z červeného vosku, částečně poškozenou a přivěšenou na bíločervených hedvábných nitích. Listina je součástí archivního fondu Archiv města Krásné Údolí, který je uložen ve Státním okresním archivu v Karlových Varech (její přepis uvádí A. Haas: Privilegia nekrálovských měst českých v l. 1453-1500. překlad pak I. díl obecní kroniky). V listině, která byla vydána na Pražském hradě 22. dubna 1488 stojí asi toto:

My Vladislav, z Boží milosti král český, markrabě moravský, vévoda lucemburský a slezský, markrabě lužický atd., vyznáváme a veřejně oznamujeme tímto listem každému, že když jsme viděli a milostivě vzali v úvahu takovou oddanost a stále a věrné služby, které nám urozený náš milý věrný Jindřich, purkrabí míšeňský, hrabě z Hartenštejna a pán z Plavna po dlouhé časy nepřetržitě následující nám i Koruně české naprosto užitečně a neúnavně prokazoval, že my mu za takové služby a věrnost ráčíme být velkou milostí a podporou zavázání, a proto a také náklonnost, kterou my k němu máme, k jeho věrnosti a povznesení jsme nakloněni, tedy jsme jmenovanému pánu z Plavna na jeho poctivou žádost tuto následující milost udělili, totiž že smí a může své dvě vsi Schickenplos a Odolenovice nechat zbořit a na jejich příslušných pozemcích, kde se mu bude zdát nejvhodnější, vysadit město a tak, jak jen může být velké, postavit. To se má jmenovat Krásné Údolí a tak se psát, nazývat a tak být jmenováno. Povolujeme mu také po dobré a včasné úvaze námi i našimi milými rádci a milými věrnými a z královské moci i silou tohoto listu, aby mohl jmenované městečko opevnit branami, dokola zdmi, nárožními věžemi a věžemi, příkopy a baštami. Městečko má být také obdařeno všemi svými městskými právy, jakými je obdařeno městečko Bochov od císařů a králů naší ctěné paměti. K tomu ustanovujeme, zamýšlíme a chceme, aby v okruhu jedné německé míle ke škodě tohoto městečka Krásného Údolí proti této naší milosti žádná vesnice nebo městečko nebylo povýšeno na město, takové založeno ani vystavěno. Aby také časem ve jmenovaném městě Krásném Údolí řemesla, obživa a podnikání mohla být provozována a prováděna, propůjčujeme a dáváme měšťanům a obyvatelům téhož města, kteří nyní jsou a v budoucnu budou, právo držet obvyklý týdenní trh po celý rok každou sobotu a mimo toho výroční trh na svátek Narození naší milostivé Panny se všemi svobodami, platy, rentami a všemi ostatními užitky k jeho a k obecnému prospěchu tak jako v okolních městech naší Koruny české mají a smějí držet za právo nebo obyčej a aby do jmenovaného města Krásného Údolí po všech cestách toho kraje svobodně a bezpečně mohli vozit, nosit a honit, ať už to je na výroční trh nebo na obyčejný týdenní, mimo dne výročního trhu ve Žluticích po cestách do Útviny jak se tudy odedávna chodilo a z Útviny do města Krásného Údolí a dále do Bečova, do Chebu nebo Lokte nebo Otročina a Kynžvartu a Chebu. Také jsme učinili tyto zvláštní milosti jmenovanému z Plavna a městu Krásnému Údolí, aby jeho obyvatelé, kteří tam jsou a v budoucnu budou tamtéž ve svém městě směli mít a ke svému většímu užítku využívat solnici, sladovny, pivovary, avšak to mají provádět a provozovat se souhlasem svého pána. Mohou také v městečku Krásném Údolí a v nejbližším okolí provozovat všechny obchody a jednání i vystavět mlýny a vše ostatní, co k městečku bezprostředně náleží, jakož i ostatní městečka v Koruně mohou. Pročež mají být tak omilostněni a obdařeni, přeci však beze škody ostatních obyvatel naší Koruny. Příkazujeme tedy vážně a důrazně všem nynějším naším a našeho království poddaným a obyvatelům i věrným milým, ať to jsou kdokoli, a chceme, ustanovujeme a ráčíme, aby jmenovaného z Plavna, jeho dědice a jmenované město

Krásné Údolí při jejich výše popsaných milostech a ustanoveních od nás zcela a nerušeně při tom nechali, jim v nich pomáhali, šetřili, chránili a obhajovali a tak se zachovali, aby se vyhnuli naší nemilosti. Na potvrzení toho je tento list zpečetěn naší královskou přivěšenou pečetí. A ten je dán na našem zámku v Praze v úterý před svátkem svatého Jiří v roce po Krista pána našeho narození čtrnáctistém a osmaosmdesátém, našeho panování sedmnáctém.

Skrze pana Jana Sokolovského z Vrabče, nejvyššího kancléře pana krále.

Privilegia středověkého města Krásné Údolí a jeho znak

Jindřich III. z Plavna vymohl u krále Vladislava Jagellonského pro "své věrné" z Krásného Údolí řadu cenných privilegií. Krásnoúdolští měšťané získali stejná městská práva jako bochovoští, tzn. právo na týdenní (v sobotu) a výroční trh (jarmark, na den Narození P. Marie), právo hradební (ohradit město hradbami, branami, věžemi a příkopy), právo svobodného stěhování, provozování řemesel a obchodu, právo mílové, právo zřídit si radnici, pivovar, sladovnu, solnici a řeznické lavice. Ku prospěchu místního trhu a k povznesení obchodu bylo kupcům přijíždějícím od Chebu přes Kynžvart a Otročin, nebo přes Loket a Bečov, a také od Útviny na trhy do Krásného Údolí uděleno právo volné cesty, ovšem s výjimkou dní, kdy se konaly trhy ve Žluticích.

Dalším významným privilegiem každého středověkého města bylo také právo vlastního znaku a pečetě. Toto privilegium se ovšem nedochovalo. Podobu městského znaku známe až z nejstarší dochované pečetě z r. 1491. Znak města Krásného Údolí je tvořen červeným štítem na němž je obrněný rytíř, který sedí na stříbrném doprava cválajícím koni se zlatými postroji. Rytíř drží v levici uzdu, zleva je kryt zlatým štítkem na němž je černý svatoondřejský kříž. V pravici pak drží kosmo skloněnou korouhev zlaté barvy s černým svatoondřejským křížem. Na rytířově přilbě je jako klenot zobrazena zlatá kruhová deska (též šestihranné prkno) s černým svatoondřejským křížem, lemovaná pěti zlatými pavími péry. Znak je typickým příkladem erbu poddanského města, který připomíná osobu zakladatele města. Jindřich III. z Plavna je zde připomenut nejen částí svého erbu (svatoondřejským křížem na zlatém poli), ale i figurou rytíře. Informace o barvách znaku jsou známy teprve z 2. pol. 19. stol. V minulosti často docházelo k různým nepřesnostem a chybám při popisech a kreslení znaku.

Znak měl největší význam pro své použití v městské pečetí, která sloužila k potvrzování pravosti městských písemností a nahrazovala tak dnešní razítka. Krásné Údolí užívalo celkem tři takové pečeti. Nejstarší z nich se užívala od vzniku města až do 17. stol. Měla průměr 35 mm. Na vnějším okraji má dvojitou linku, opis v gotické minuskule (písmo trojí velikosti psané do čtyřřádkové osnovy) v pásce nahoře zahnuté tvořil latinský text:

Sigillum:civium:in:schontal

(v překladu: "pečeť města Krásného Údolí"). V pečetním poli je znakové znamení, které nahoře sahá až k okraji. Tato pečeť je unikátní, neboť je to jediná česká městská jezdecká pečeť v pravém slova smyslu. Pečetidlo, kterým se tato pečeť zhotovovala bylo stříbrné a již od poč. 20. stol. je neznámé. Další pečetidlo, mosazné, se užívalo od počátku 18. stol. Jím zhotovovaná pečeť měla průměr 22 mm, vně byla ohraničena perlovcem, její opis v majuskule (písmo jedné velikosti psané do dvouřádkové osnovy) byl od pečetního pole s pečetním znamením oddělen linkou. Opis tvořil text:

SIGIL.ZV.SCHONTHAL.~

(v překladu: "pečeť z Krásného Údolí"). Od 2. pol. 19. stol. se užívalo mosazné pečetidlo, kterým se zhotovovala pečeť o průměru 37 mm s perlovcem na vnějším okraji a páskou s majuskulním opisem:

(v překladu: "starostenský úřad Krásného Údolí").

Ke zhotovování pečeti se užívalo přírodního černého, zeleného nebo červeného vosku. Červený vosk byl vyhrazen panovníkovi, šlechtě, církvi a privilegovaným městským obcím. Město Krásné Údolí mělo právo užívat na své pečeti zeleného vosku, písemně je toto doloženo až v urbáři toužimského panství z r. 1638.

Život středověkého města Krásného Údolí

Krásné Údolí bylo městem poddanským, z čehož vyplývaly pro jeho obyvatele jisté povinnosti vůči jejich feudální (tj. pozemkové) vrchnosti, které se prakticky nijak nelišily od běžných povinností ostatních vesnických poddaných. Vůči vesnickým obyvatelům však měli jisté výhody pramenící z udělení městského práva a nejrůznějších výsad (privilegií), které jim umožňovaly jistou míru samosprávy a především pak svobodné provozování řemesel a obchodu. Stejně jako ostatní poddaní, museli i krásnoúdolští měšťané své feudální vrchnosti odvádět feudální rentu ze zakoupených pozemků, tj. peněžní, naturální i robotní dávky.

Tyto dávky stanovil Jindřich III. z Plavna již při založení města, a to zvláštní listinou z 13. května 1488, která se rovněž dochovala v originále a je součástí archivního fondu Archiv města Krásné Údolí (přepis německy psané listiny uvádí A. Haas: Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453-1500; český překlad přináší I. část obecní kroniky):

My Jindřich, z Boží milosti svaté Říše římské purkrabí Míšeňský, hrabě z Harteštejnu a pán na Plavně, vyznáváme před námi, našimi dědici a nástupci a známo činíme tímto naším otevřeným listem každému a všem těm, kteří ho uvidí nebo uslyší předčítali, když jsme poznali věrné, užitečné a ochotné služby našich milých věrných z Krásného Údolí, které našim předkům blahé paměti i nám vždy prokazovali a tím spíše v budoucnu mají a mohou prokazovati a také s ohledem na nás i obecný prospěch a užitek, tak jsme se z toho důvodu snažili usilovně vyžádati si poslušně, oddaně pilně a pokorně na nejjasnějším, nejvelkomožnějším knížeti a pánu, panu Vladislavovi, králi českém, markraběti moravském, vévodovi lucemburském a slezském a markraběti lužickém etc., našem nejmilostivějším pánu, jeho královské výsosti, milost, přízeň a vůli z našich dvou vsí Schieckenplos a Odolenovice vystavěli město, které má býti po věčné časy nazýváno a jmenováno jménem Krásné Údolí a jeho královská milost naši zcela řádnou prosbu přijala a obyvatelům Krásného Údolí udělila tímto a silou jeho královské milosti majestátního privilegia povolení zřizovati solnice, sladovny, pivovary a mlýny, jak z toho listu vyplývá. A to vše i všechny ostatní body a články, které královský list jasně a zřetelně vyjadřuje a vyhlašuje, ti z Krásného Údolí a všichni jejich nástupci po věčné časy tedy tak mají držeti a využívat bez našeho, našich nástupců a kohokoli rušení, námitek a překážek v uplatňování milostí, učiněných jmenovaným z Krásného Údolí. A ty svobody a povolení z vůle našeho nejmilostivějšího pana krále v platnosti a účinnosti zůstávají. Jakmile bude povýšení na město uskutečněno, mají za to ti z Krásného Údolí, ale Odolenovice k nim nebudou připojeny, nám, našim dědicům a všem našim nástupcům platiti a dávat po všechny časy šestnáct a půl kopy grošů zemské měny najednou na svátek sv. Jiří a šestnáct a půl kopy grošů zemské měny najednou na svátek sv. Havla a na velikonoce šedesát malých kuřat nebo mezi velikonoce a svátkem sv. Jana mladá kuřata a k tomu na svátek sv. Kiliána šedesát mladých kohoutů s velkými hřebeny, které dobře sedí na hlavách a k tomu na den sv. Martina jednostoadvacet husí a na den sv. Jana od každé krávy sýra, to jest kolik krav, tolik sýra, jako náležitý dědičný poplatek každoročně a letos obzvláště mají platiti a dodávati, kam my nebo naši dědici určíme, aby byl takový poplatek placen a dodáván. A k tomu, aby ti z Krásného Údolí mohli tím spíše město vystavěti, činíme jim takovouto zvláštní milost a osvobozujeme je od výše uvedeného poplatku s výjimkou mladých kohoutů zcela a po celé dva roky po sobě následující. Když ty dva roky projdou a uplynou, tedy svatojiřský plat v devadesátém roce a všechno to, co bylo výše naznačeno a v našem listu řečeno, má být odváděno a dodáváno. Mají nám

také a našim následujícím dědicům a nástupcům býti věrni, poslušní a ochotně, jakož i jiní v našich městech, městečcích a vesnicích sem jezdí a následují. A k tomu mají dodávat po všechna léta a letos obzvláště, když kdykoli k tomu budou vyzváni, nám, našim dědicům a nástupcům dvanáct pluhů na úhor a dvanáct pluhů na druhý úhor s dvanácte pacholky nebo dvanácte robotníky, z čehož bychom měli užitek. Také jsme polovinu našeho dvora, poté farního dvora, vědomím dali k farnímu dvoru včetně všech příslušných polí a pozemků a tím prokázali naši přízeň a dobrou vůli. Přeci však, aby tento nebo budoucí farář pořádku a po věčné časy se modlil za duše našich předků, našich rodičů, otce i matky i naší milé manželky a také za naši na všechny svátky a slavnosti a po všechny časy, kdy se shromáždí lidé. To všechno, jak výše naznačeno, má býti dodáváno a dáváno od těch z Krásného Údolí nám, našim dědicům a všem našim nástupcům a nic nezanedbáváno. Vedle toho mají nám, našim dědicům a našim nástupcům býti věrni, poslušní a oddáni a jakož jiní v našich městech, městečcích a vsích na cestě sem doprovázeli a jezdili a spolu s jinými našimi městy a městečky našemu hradu a městu pomáhali s opevňováním a strážím a také vinný povoz do Bamberka věrně a beze všeho nebezpečí vždy nakládati. Na potvrzení zpečetěno touto naší přívěsnou pečetí. Úterý o svatém křížovém týdnu léta Páně etc. LXXXVIII roku.

Z listiny tedy vyplývá, že celkový roční peněžní plat obce činil 1.980 grošů. Tato dávka byla rozložena do tehdy obvyklých dvou stejně vysokých splátek splatných na sv. Jiří (26. dubna) a sv. Havla (16. října). Pro ilustraci lze uvést, že odpovídala zhruba hodnotě 3 kg ryzího stříbra nebo v té době hodnotě stáda 17 koní nebo 60 krav. Naturální dávky pak zahrnovaly odvod 60 ks kuřat na jaře, od velikonoce do sv. Jana (do 9. dubna do 6. května), a 1 ks sýru z každé krávy na sv. Jana. Robotní dávka byla stanovena ve výši celkem 24 dnů práce jednoho pluhu při orbě a dále povinnost potažních robot při cestách vrchnosti a při dovozu vína z Bamberku (severobavorské město ve středním Německu). Tyto povinnosti obce a jednotlivých měšťanů lze nalézt také v urbářích. Kromě toho byla také stanovena povinnost pracovní a vojenské pomoci při opevňování a obraně hradů a ostatních měst v majetku vrchnosti.

Krásnoúdolskou městskou obec, stejně jako i v jiných městech, mohli tvořit jen plnoprávní měšťané, tzv. osedlí. Osedlým měšťanem se rozuměl takový člověk, který byl v obci usedlý nejméně tři roky, byl v ní zakoupený (tj. vlastnil v ní dům) a řádně platil městské daně. Kromě osedlých obyvatel žili ve městě i jiní obyvatelé, např. čeledí, učni, tovaryši a pod. V Krásném Údolí však žili i někteří svobodní obyvatelé z řad nejnižší šlechty, kteří zde vlastnili některé usedlosti, např. se zde v 16. a 17. stol. připomínají urozený panoše Hans Ernst Hazlovský z Házlova (čp. 8), urozený pán z Mangoldu (čp. 26), urozený panoše z Traušvic (von Trauschwitz v čp. 62), urozený panoše Nostic z Nostic zv. Kornet (čp. 37 a 38).

Jedním ze základních městských práv bylo právo na vlastní samosprávu. Ta byla samozřejmě více či méně závislá na feudální vrchnosti, kterou ve městě zpočátku zastupoval městský rychtář. Rychtářský úřad však v průběhu 15. stol. přešel pod pravomoc městských obcí. Patrně jako i v jiných českých městech té doby, byla městská samospráva tvořena městskou radou v níž zasedalo 12 konšelů čili radních volených obcí z řad plnoprávných měšťanů a potvrzovaných (tzv. sázených) vrchností. V čele městské rady stál purkmistr čili starosta, který opatroval městskou truhlu v níž byly uchovávány městské finance, písemnosti (privilegia a městské knihy) a pečetidlo. Ve funkci purkmistra se konšelé pravidelně střídali, zpravidla po měsíci. Funkční období městské rady bylo zpravidla jednoleté a obvykle byla vyměněna jen částečně (z důvodu zachování plynulosti městské správy). Městská rada měla ve středověku širokou působnost, pečovala o všechny obecní, policejní, finanční, řemeslnické, obchodní i soukromoprávní a trestní záležitosti měšťanů. Obvykle se scházela každý den. V Krásném Údolí se tyto schůzky odbývaly v domě úřadujícího purkmistra, později v radní síni městské radnice. Z pozdějších záznamů (ze 17. stol.) víme, že obec spravovala dvanáctičlenná rada v jejímž čele se čtvrtletně střídali čtyři později i šest purkmistrů.

Již zmíněný městský rychtář pečoval o běžný chod života obce zejména v policejní a hospodářské oblasti (řešil běžné přestupky a pře, spravoval městskou šatlavu čili vězení, dohlížel na provoz obecního pivovaru, sladovny, solnice), byl podřízen městské radě a vykonával její nařízení. Vedl soudní jednání za přítomnosti městské rady a vrchnosti nebo vrchnostenského úředníka. Soud vynášela městská rada. V případě nejasností ve věci městského práva si městská rada vyžádala radu, tzv. poučení, u jiné městské obce od níž měla odvozena svá práva. V Krásném Údolí to bylo zřejmě v Bochově.

Město mělo také právo hrdelního soudu, tedy právo odsuzovat těžké zločince k trestu smrti. Existenci popraviště a hrdelního soudu dokládají nejen stará místní jména "Šibeniční pěšina" (něm. Galgensteigl) či pole zv. Soudný (něm. Gerichtssacker) jižně od obce při pěšině do Sedla, ale také záznamy v městských účtech z poč. 17. stol. s poplatky za kata z Jáchymova, jemuž se platilo 11-15 zl, či výdaje pro městského písaře či soudní sluhy. Jinou připomínkou středověkého soudnictví, instituce smírčího práva, by mohl být kamenný kříž na západním okraji obce zvaný "Švédský". K této památce se váže několik pověstí. Podle jedné tu měl být během třicetileté války zabit jistý šlechtic z Buče (von Buscha) se svými dvěma dcerami. Nejspíše by se mohlo jednat o jistého urozeného pána z Mangoldu, který zde byl skutečně usazen na svobodném statku (nyní usedlosti čp. 26). Při útěku tu byl se svou rodinou dostižen a v boji zabit. Zachránila se pouze jeho manželka, která se ukryla v blízkém lese, neboť po válce se v matrice objevuje již jen urozená paní z Mangoldu, která ale Krásné Údolí brzy opustila. Tohoto šlechtice připomíná i staré jméno usedlosti Buscha-Ontla (později Markleina). Jiná pověst hovoří o tom, že zde v době třicetileté války žil početný rod Leinerů. Jednou za války, když se chtěli členové sedmi rodin rodu ukrýt v lese před švédským vojskem, byli v místě kříže dostiženi a pobiti až na jednu rodinu, které se podařilo uprchnout do lesa. Tato zachráněná rodina pak byla předky rodu Leinerů, který zde žil až do vysídlení po r. 1945. Kříž měl být postaven nad hroby zavražděných rodin. V 1. pol. 17. stol. zde skutečně žilo pět rodin Leinerů.

O jednáních rady se vedly zápisy, které pořizoval tzv. protokolista čili městský písař. Ten kromě toho vykonával i úřad trhového písaře a byl vedle rychtáře nejvýznamnějším městským úředníkem. V Krásném Údolí zastávali tento úřad místní učitelé, jak to dokládá i nejstarší dochovaná městská kniha z r. 1612, kde se Samuel Süss připomíná jako školmistr, učitel, městský a trhový písař (...Ludimagister, Kantor, Stadt- und Marktschreiben...).

Městská škola zde byla snad již od založení města, nejpozději od 16. stol. Původní školní budova se v 17. stol. nacházela na místě dnešního čp. 7. Školu patrně spravoval farář, během 16. stol. snad obec.

Ve službách města byli i další obecní úředníci a sluhové. Především to byl soudní a obecní sluha – dráb či biřic, a také ponocný – noční strážce, který držel noční hlídky při nichž střežil město před lupiči a hlavně před největším nebezpečím všech středověkých měst, před požárem. Obec určitě měla i svého obecního pastýře, který se staral o společnou pastvu dobytka měšťanů.

Hlavním zaměstnáním krásnoúdolských měšťanů bylo nejen provozování řemesel a obchodu, tak jako ve většině středověkých měst, ale i zemědělství a snad také hornictví. Bohatší měšťané si mohli na práci najímat nádeníky či čeledí. Mnozí však museli své hospodářství i živnost obhospodařovat sami za pomoci celé rodiny. Řemeslníků zde asi nebylo mnoho, řemeslnické cechy patrně vznikly až v pozdější době, jejich funkci do té doby plnila městská rada. Možnou hornickou činnost by mohly dokládat stará místní jména "Na dulní jámě" (něm. Auf der Berggrube), "Štolová studánka" (něm. Stollenbrünnl) či "Stříbrník" (něm. Silbergrün), a také držení svátků hornické patronky sv. Barbory (4. prosince) či uctívání Prokopova kříže (při staré cestě na Bečov). Zda se v Krásném Údolí skutečně něco dolovalo nevíme. Možná, že tu byly nějaké doly, spíše asi lomy, na těžbu železné rudy – hemaitu, která se zde v okolí nalézá. Možná se jednalo jen o neúspěšné pokusy o dolování. Stejně tak se však může jednat i o připomínku původního zaměstnání příchozích osadníků, mezi nimiž mohlo být mnoho horníků ze Saska, Vogtlandu či Francka.

Město již při svém vysazení získalo právo na opevnění, které mohou připomínat jména pozemků ležících na severní straně obce, "Am Graben" čili Na příkopu a "Auf der Steinmauer" čili Na kamenné zdi. Po případných městských hradbách a městských branách se však nedochovaly žádné viditelné stopy a ani písemné zmínky. Je velmi pravděpodobné, že vzhledem k okolnostem vzniku obce a jejího následného vývoje nebylo opevnění města dokončeno, a to jednak z ekonomických, tak i technických důvodů (nevhodná poloha ve volné krajině, v údolí). Pokud zde přeci jen nějaké opevnění bylo, pak mělo spíše symbolický charakter v podobě prostého dřevěného plotu, možná doplněného o příkop s valem. Na místě bran byly patrně jen závory či vrata.

Urbanistický vývoj

Krásné Údolí se rozkládá na mírném svahu západního okraje Toužimské kotliny, v nadmořské výšce 640 až 655 m (kostel sv. Vavřince 650 m), v malém nevýrazném údolí nyní bezejmenného přítoku Odolenovického potoka, který určuje jeho hlavní podélnou osu zhruba ve směru severovýchod – jihozápad. Velký vliv na utváření historického půdorysu měla také komunikační síť dálkových cest, ve středověku to byla jedna z větví stezky mezi Prahou a Chebem, od pol. 19. stol. pak silnice Plzeň – Loket.

Nejdůležitějším archivním pramenem pro poznání stavebně historického a urbanistického vývoje Krásného Údolí je nejstarší podrobná katastrální mapa Čech, tzv. mapa stabilního katastru, která zachycuje stav sídla v r. 1841 a měla by víceméně zachycovat jeho původní středověkou situaci. Výklad urbanistického vývoje tohoto sídla není zcela jednoznačný. Především není jasné do jaké míry zástavba města navázala na prvotní sídelní útvar, ves Schickenplatz a také to do jaké míry byla takto vzniklá zástavba stabilní. Asi nejčastěji se objevuje názor, že město bylo vybudováno na volné ploše, tzv. "na drnu" či "na zelené louce", podle předem daného plánu, v těsném sousedství původní vsi, přičemž její podstatná část ustoupila nové zástavbě, část však zůstala zachována, a to v jihozápadní části dnešního historického jádra, u kostela. Z půdorysu vyplývá, že se mohlo jednat o typ vsi s oválnou návší, tzv. okrouhlíci, s kostelem uprostřed návsi.

Pravděpodobnější se však jeví možnost, že zástavba města vznikla přímo z prvotního sídelního útvaru, který by pak patřil k typu vsi s obdélnou návší (k tomuto typu, který je někdy považován za charakteristický pro německou kolonizaci, náleží např. Komárov). Tomu by odpovídala i poměrně nepravidelná parcelace a nevyvinutá a nepravidelná uliční síť. K objasnění urbanistického vývoje Krásného Údolí by mohla přispět především archeologie, která však zatím Toužimsku nevěnovala příliš pozornosti. Dosavadní nepatrné poznatky z posledních již archeologicky sledovaných zemních prací zatím nedovolují stanovit jednoznačný závěr. Na tomto místě je třeba znovu upozornit na význam odborného archeologického dohledu při jakékoliv zemi práci, která narušuje historickou sídelní lokalitu i na význam ohlašování případných archeologických nálezů (jsou jimi třeba i zbytky staveb) a jejich ochranu do doby odborné dokumentace (jak to ukládá platný stavební i památkový zákon).

Ústředním prostorem města se stalo obdélné náměstí – tržiště, snad původní návěs, jehož přibližně jihozápadně-severovýchodní osa respektovala vodoteč nyní bezejmenného potoka, dříve nazývaného Bystřina. Formálně ortogonální (pravoúhlý) půdorys charakterizuje nerozvinutá uliční síť, kterou tvořila zejména hlavní komunikační osa zpočátku představovaná zemskou stezkou přicházející od Útviny a od Chodova u Bečova, později, od pol. 19. stol. císařskou silnicí Plzeň – Loket (nyní státní silnice I. třídy č. 20 Plzeň – Karlovy Vary). Ulice, které byly pokračováním cest na Útvinu, Sedlo, Brť a Bečov ústily do jednotlivých koutů náměstí, a to více či méně rovnoběžně či kolmo na jeho podélnou osu. Uliční komunikace na Útvinu, Brť a nejdlejší z nich na Sedlo měly nepravidelný esovitý průběh.

Nerozvinutá byla také zástavba sídla, která měla v převážné míře vesnický charakter. Na jednotlivých úzkých parcelách stály hospodářské usedlosti, které v přední části tvořily obytná stavení na něž navazovaly hospodářské objekty chlévů a stájí. Většinou úzké dvory uzavíraly stodoly za nimiž se rozkládaly zahrady na které pak navazovaly podélně uspořádané lány polí. Ještě v polovině 19. stol. měla většina obytných a hospodářských staveb dřevěnou (srubovou) nebo smíšenou (hrázděnou) konstrukci. Zděných staveb bylo poskrovnu (např. dnešní domy čp. 1 (radnice), 9 (fara), 10, 24, 26, 31, 68, 77 (škola) č. 79). Změna nastala až v následujících letech, kdy byly spalné konstrukce nahrazeny nespalnými, zděnými z pálených cihel, které dodávala místní cihelna, která existovala již před r. 1841 na severozápadním okraji sídla (cca 75 m severně od domu čp. 115). Jako stavební materiál se uplatňoval i kámen. Z místních zdrojů to byla žula, která byla více či méně opracovávána a využívána na stavbu podezdívek, armování nároží i na zhotovování jednoduchých dveřních a okenních ostění.

Typický obytný dům historické zástavby Krásného Údolí se prakticky nelišil od běžného vesnického domu té doby. Obytnou část tvořila obdélná stavba hloubkové dispozice, ovšem s volným prostorem

po straně, často se zvýšeným přízemím pod nímž se nacházel sklep, rozdělená na tři základní části – jizbovou, později světnicovou, síňovou a komorovou. Hlavní obytná prostora se nacházela v přední části domu otočené do náměstí či ulice. Původně byla tvořena vysokou dýmnou jizbou (obytnou místností s otevřeným topeništěm, kde dým odcházel dýmným okénkem či dýmníkem do podkrovní domu), později, od 16. stol. světnicí vytápěnou již pecí nebo kachlovými kamny obsluhovanými ze síně či černé kuchyně. Střední, vstupní část domu tvořila síň z níž byly přístupné všechny další prostory domu (jizba či světnice, komora, patro či půda a sklep). Součástí síně se později stala černá kuchyně, oddělený, zpravidla zděný prostor s otevřeným ohništěm pro přípravu pokrmů zaklenutý klenbou, která přecházela v dýmník a komín. Zadní část domu tvořila komora, která sloužila k uložení potřebných věcí, případně jako řemeslnická dílna. Domy byly zčásti podsklepené. Sklepy byly polozapuštěné, zaklenuté kamennými valenými klenbami nebo plochostropé s trámovými stropy. Charakter městského domu šířkové dispozice získaly dnešní doby čp. 29 a 74 až po r. 1841.

Hlavní dominantou historického sídla byl jednodlní bezvěžový kostel sv. Vavřince, který se nacházel v jihozápadní části města, od severu k jihu jej obíhala Kostelní ulice pokračující jako cesta na Brť. Kolem kostela se rozprostíral hřbitov ohrazený kamennou zdí, z jihu k němu přiléhala budova školy. Okolo 2. pol. 18. stol. byl tento hřbitov zrušen. Nový byl založen jižně od kostela, na okraji sídla při cestě na Brť.

Další významnou stavbou města byla jeho radnice. Nynější stavba vznikla patrně v 17. stol., po požáru města v r. 1656.

O někdejších rozsahu zástavby města vypovídají některé archivní materiály z nichž lze zjistit, že např. v r. 1553 zde mohlo být kolem 48 obytných domů, v r. 1656 pak kolem 52 domů a v r. 1658 asi 84 domů.

Postupně vznikala a stabilizovala se toponymie sídla. Centrální část města byla nazývána prostě Tržištěm (něm. Marktplatz). Komunikace v trase cesty na Odolenovice se nazývala Kožená ulice (Lohgasse) a přilehá severovýchodní část sídla při cestě na Odolenovice se nazývala Dolním městečkem (něm. Untern Markt). Jihovýchodní komunikace ve směru na Brť byla nazývána Kostelní ulicí (něm. Kirchengasse). Západní komunikace směrem na Bečov se jmenovala Bečovskou ulicí (Petschaugasse). Část zástavby na východním okraji sídla (dnes čp. 122, 118 a 121) se nazývala Telenec (Kälberhut). Potok protékající obcí byl nazýván Bystřina (něm. Wildbach) a rybníček z něhož vytékal na západním okraji obce se jmenoval Malesův (něm. Males Teich).

Krásné Údolí za vlády pánů z Plavna

Jindřich III. z Plavna, zakladatel města, byl na rozdíl od svého otce Jindřicha II. z Plavna více politikem než válečníkem. Jak v římskoněmecké říši, tak v Čechách zastával významné vysoké úřady. Byl říšským purkrabím v Míšni, v Království českém zastával úřad hejtmana německých lén a v l. 1494-1504 úřad zemského fojta v Dolní Lužici. Ke "svému" Krásnému Údolí se po získání zástavního vlastnictví nad toužimským panstvím obrátil zády, neboť dal přednost Toužimi. Jeho oblíbenou rezidencí byl pevný hrad Hartenštejn u Bochova, kde také v r. 1519 zemřel. Často zřejmě pobýval i na toužimském hradě, který možná pozdě goticky přestavoval.

Jindřichovým nástupcem se stal stejnojmenný syn, Jindřich IV. 7. února 1538 vyplatil milevské kanonii někdejší Zikmundovu zástavu a tak se stal dědičným vlastníkem toužimského panství. Také on byl obratným politikem. Stal se oblíbencem nového českého krále Ferdinanda I. Habsburského. Od r. 1542 až do své smrti v r. 1554 zastával úřad nejvyššího kancléře Království českého. Za tzv. šmalkaldské války (v l. 1546-47), když byly královské oddíly zablokovány stavovským vojskem u Bečova nad Teplou, pobýval král Ferdinand I. na toužimském zámku. Jindřich IV. byl i dobrým hospodářem a za jeho vlády doznalo celé toužimské panství velkého rozmachu. Velmi často a ochotně půjčoval značné částky peněz panovníckému dvoru. Když Jindřich IV. zemřel, nechal Ferdinand I.

zabavit plavenský rodový archiv a doklady o nesplacených dlužích zničit.

Příznivé hospodářské poměry v I. pol. 16. stol., zejména nebývalý rozvoj dolování stříbra a cínu v horních městech Krušnohoří a Slavkovského (tehdy ještě Císařského) lesa, podnítily nejen rozvoj obchodu, ale i rozvoj zemědělské a řemeslnické výroby v širokém okolí. Z čilého místního i tranzitního obchodu těžilo samozřejmě i Krásné Údolí, které leželo na důležité zásobovací trase po níž proudilo zboží z nitra Čech i toužimského panství do prudce se rozvíjejících horních měst Slavkovska. 24. února 1536 Jindřich IV. z Plavna udělil Toužimským pivovárečný monopol, který velmi citelně zasáhl do hospodaření Krásného Údolí i Útviny, jež od té doby mohly vařit pivo jen pro svou vlastní potřebu.

Někdy během 1. pol. 16. stol. přestoupili Plavenští na protestantskou víru a tak byla zdejší fara v l.1520-1623 obsazena protestantským pastorem, s čímž nesouhlasilo katolické obyvatelstvo z okolních přifařených vsí.

Plavenští dali městu také znak, kdy k tomu došlo však není známo, nejspíše však brzy po založení města.

Krásné Údolí za vlády Lobkovických z Hasištejna

Po smrti bezdětného Jindřicha V. z Plavna v r. 1565 připadlo toužimské panství tzv. gerským dědicům z nichž Jindřich Mikuláš Hasištejnský z Lobkovic († 1582) ostatní vyplatil a sám se tohoto panství ujal s břemenem výminku Jindřichovy manželky Doroty Kateřiny, roz. markraběnky z Brandenburg-Ansbachu († 8.7.1604) na toužimském zámku, kde pak tato žila. Po smrti Jindřicha Mikuláše se panství ujali jeho tři synové, Albrecht, Mikuláš a Kryštof. V r. 1606 žil již jen Kryštof.

V r. 1578 byl ulit nový kostelní zvon. Od r. 1584 byla na faře vedena matrika, dodnes dochovaná.

Kryštof se účastnil protihabsburského povstání českých stavů a po tragické bitvě na Bílé hoře v r. 1618 jej postihla konfiskace majetku. Posléze byl sice omilostněn, ale protože nechtěl přestoupit na katolickou víru, musel odejít do Saska.

Krásné Údolí za vlády markrabí z Baden-Badenu

Česká část sasko-lucemburského dominia byla po smrti vévody Julia Františka rozdělena mezi jeho dvě dcery. Tzv. ostrovskou část, kam patřilo i toužimské panství s Krásným Údolím, získala Františka Sibyla Augusta (* 21.1.1675, † 10.7.1733), která byla provdána za Ludvíka Viléma, markraběte z Baden-Badenu (* 8.4.1655, † 7.1.1707), císařského generála, který se proslavil zejména v bojích tzv. turecké války (1683-88), kde získal svou přezdívku Turkenlouis a Turkensieger (tj. Ludvík Turek a Turkobijec). Turci mu říkali Rudý král, podle jeho typické rudé kazajky. Návrat do rodného Bádenska znemožnila tzv. orleánská válka (o falcké dědictví v l. 1688-97) při níž Francouzi zpustošili celé Bádensko. Po skončení této války přesídlil markrabský dvůr z Čech do bádenského Rastattu. Další válka, tentokrát o španělské dědictví (1700-1714), jej však vyhnala zpět do bezpečí českých panství. Dvůr tehdy sídlil především v Ostrově. Za nedospělé syny, prince Ludvíka Jiřího Simperta (* 7.6.1702, † 22.10.1761) a Augusta Jiřího (* 14.1.1706, † 4.2.1771) spravovala panství sama Františka Sibyla. V r. 1714 se markrabský dvůr vrátil zpět do Bádenska. Zničené sídelní město Rastatt bylo znovu vystavěno i s honosnou rezidencí za účasti početných řemeslníků a umělců z českých panství. Princ August Jiří žil po sňatku s Marií Viktorií, vévodkyní z Arenbergu, Archotu a Croy, v r. 1737 na toužimském zámku. Pro jeho špatný stav jej však opustili již následujícího roku.

21. února 1713 vypukl v domě kováře Hartla požár, který zachvátil dalších 20 domů a 15 stodol. Při dalším požáru 17. března 1736 vyhořelo 7 domů se stájemi a 9 stodol. Velké škody panství i městu způsobily průchody císařských i nepřátelských francouzských vojsk v r. 1742 a průchod pruského vojska v r. 1762. v r. 1774 byla znovuobsazena krásnoúdolská fara. V r. 1775 byl církevní správou a posečským šafářem Steidlem zakoupen pozemek jižně od kostela a na něm pak byla vybudována nová školní budova.

Markrabě August Jiří zemřel bez potomků. Jeho česká panství měla proto připadnout jako odúmrť panovníkovi, ale na základě smlouvy s císařovnou Marií Terezií se jich mohla doživotně ujmout Augustova neteř Alžběta Augusta (* 28.3.1725, † 7.1.1789). Ta toužimské panství v r. 1783 pronajala na 15 let svému bratranci knížeti Janu Schwarzenberkovi. Po jejich smrti v r. 1789 přešel pronájem na Janova syna Josefa. V r. 1799 převzala toužimské panství královská komora.

V 18. stol. zde působily tři řemeslnické cechy. Nejpočetnější byl cech tkalců. V r. 1781 vznikl Spolek řemesla krejčovského, ševcovského, kovářského, kolářského, tesařského a zednického městečka Krásného Údolí vedený starostou Františkem Köppelem a staršiny Johannem Georgem Sichertem a Bernhardem Kluppem (Chlupem). Měl svou vlastní pečeť, mistrovskou a tovaryšskou knihu. Při úmrtí člena cechu obcházel staršina s dřevěným krucifixem celou obec a zval sousedy k účasti na pohřbu.

Krásné Údolí v 19. a na počátku 20. století

Toužimské panství bylo dáno do dražby a v ní jej pak 11. září 1837 vydražil za částku 468.100 zl. vévoda Alfréd K. A. Beaufort-Spontini, původem belgický šlechtic, který v r. 1813 emigroval před Napoleonem do Čech, kde zakoupil bečovské panství a usadil se na něm. Beaufort-Spontiniové byli posledními feudálními vlastníky toužimského panství a vrchností Krásného Údolí. Většina majetku panství byla rozprodána nebo pronajata.

V r. 1845 byly robotní povinnosti nahrazeny peněžními dávkami a revoluční rok 1848 pak osvobodil všechny obyvatele z posledních poddanských svazků. Obyvatelé Krásného Údolí se tak stali svobodnými občany. Politická a správní reforma státu v r. 1849 přičlenila Krásné Údolí do soudního okresu Bečov nad Teplou a do politického okresu Karlovy Vary, od r. 1907 pak Teplá. Veškerá soudní pravomoc pak přešla z obce na okresní soud.

Politické a společenské změny v tehdejší společnosti umožnily rozvoj spolkové činnosti, Stranou tohoto dění nezůstalo ani Krásné Údolí. Již v červenci 1821 byl založen střelecký spolek při příležitosti bířmování v Toužimi za účasti arcibiskupa Chlumčanského. Později vznikly další spolky: hasičský (1877), hudební a mužský pěvecký s divadelní skupinou (1888), válečný (veteránů), zemědělský, lesních dělníků a spořitelní a úvěrová pokladní jednota. Divadelní skupina dosáhla poměrně vysoké úrovně, zejména v operetním žánru.

V r. 1805 postihl obec velký požár. Další pak ještě na počátku srpna 1866, za pobytu pruského vojska v obci, kdy vyhořela severní část náměstí. Ve 20. stol. patřily k největším požáry v květnu r. 1904 (čp. 3 až 7) a 1908 (čp. 44 až 47 a 89) a 10. srpna 1935 (čp. 56, 85, 86, 98 a 99).

Významná byla pro Krásné Údolí stavba císařské silnice Plzeň – Loket v r. 1845-48. V r. 1876 byla zednickým mistrem Ludvíkem Löwim vybudována nová školní budova, nynější ZŠ čp. 77. Na severovýchodním okraji obce stával ještě na počátku 20. stol. dřevěný větrný mlýn. Stejně jako dříve, se i v této době většina obyvatel obce živila zemědělstvím a provozováním živností a řemesel. Kolem čtvrtiny 20. stol. zde byli 4 obchodníci, 2 kováři, 1 pilníkář, 3 obuvníci, 1 klempíř a obchodník se železem, 2 truhláři, 2 krejčí, 1 pekař, 1 tkadlec koberců, 2 povozníci, 1 autodopravce a řada tesařů, zedníků a přidavačů, kuchařů, dále 2 pohostinství s řeznictvími (a tanečními sály) a 4 hospody, "U Sprangla" v čp. 10, "Na poště" v čp. 69, "Radnice" v čp. 1/73 a "U Seidly" v čp. 70. Byl zde také lékař a porodní bába. Mnoho obyvatel obce se od 19. stol. živilo sezónním provozováním

hudby, řada z nich působila jako dirigenti, koncertní mistři či sólisté v některé z početných dvorních, lázeňských, divadelních, operních i jiných hudebních kapel po celé Evropě. Přes zimu se většinou živili tkalcovstvím.

Snad již od 17. stol. bylo město zásobováno vodou pomocí samospádného vodovodu, který pomocí dřevěných rour přiváděl vodu z pramenišť nad obcí na tržiště. V 19. stol. tu byly dvě vodní nádrže – kašna před radnicí a žlab v dolní části tržiště u čp. 43. K veřejným zdrojům vody patřily ještě obecní studny (u domů čp. 9, 59, 53 a 114). Většina usedlostí byla navíc vybavena vlastní studnou. V r. 1912 byl nákladem 80.000 rakouských korun vybudován nový městský vodovod, který byl napájen z vodojemu při silnici na Bečov, který shromažďoval vodu z celkem 9 sběrných studní či pramenů.

V r. 1925 byl na náměstí postaven žulový pomník 28 obětím I. světové války z Krásného Údolí. V r. 1926 byla za přispění státu postavena silnice do Brtě. Elektrifikace obce byla dokončena v r. 1931.

Německé obyvatelstvo Krásného Údolí se po nástupu fašismu v Německu připojilo na stranu Henlainem vedené Sudetoněmecké strany (SDP). Po okupaci ČSR v r. 1938 bylo Krásné Údolí součástí tzv. Sudet, které byly připojeny k Říši.

Krásné Údolí v poválečném období 1945-1948

II. světovou válku prožilo Krásné Údolí a jeho němečtí obyvatelé v relativním dostatku a klidu. Svou někdejší podporu fašistickému režimu hitlerovského Německa a představitelům nacionalistického sudetoněmeckého hnutí však krásnoúdoletští němečtí obyvatelé draze zaplatili, nejen ztrátou 42 padlých na frontách II. světové války, ale posléze i ztrátou svého majetku a domova na základě výsledků jednání mezinárodní Postupimské konference a na ně navazujících tzv. Benešových dekretů.

Poslední měsíce a dny války byly poznamenány řadou událostí. 7. dubna prošel obcí tzv. pochod smrti, transport asi 1.500 vězňů z koncentračního tábora v Buchenwaldu do Dachau. Válečná utrpení ukončil 8. května příchod prvních jednotek americké armády, které postupovaly od západu a jihu, aby se pak stáhly na domluvenou demarkační linii, kterou zde tvořila státní silnice Plzeň – Karlovy Vary. Americká vojenská hlídka se později stáhla na jižní okraj obce, k silnici na Brť. Vojska sovětské Rudé armády přišla do obce až 21. května, sovětská hlídka pak sídlila v domě čp. 31 a také ve škole čp. 77. Prvním českým správcem obce se stal vládní komisař Bláha, od 15. Zář 1945 pak Josef Polívka.

Na výzvu československé vlády přicházejí první čeští dosídlenci, především z Pelhřimova a okolí – Křelovic, Jiříček, Dobré Vody, Benátek, Proseče, Libkové Vody, Obořiště, Vratíšova. Prvních 9 rodin přišlo 30. října, dalších 14 pak 10. listopadu. V následujícím roce 1946 přicházejí další tři skupiny dosídlenců, 10. března, 5 a 15. října 13 rodin, ze Slovenska se přistěhovaly 4 rodiny. V tomto roce byla zvolena nová správa obce, místní správní komise (MSK), v níž zasedli: B. Vacek (předseda), J. Vlk (místopředseda), Jos. Skala (jednatel) a členové, J. Svoboda, V. Matějů a L. Soukup), školskou (školní radu, předseda Sirůček, správce školy, členové F. Jaroš, Deml a M. Vytisková). Dále byla ustavena komise pro organizování odsunu německého obyvatelstva (předseda B. Vacek, členové J. Hašek a Vacek). Správou lesů byl pověřen hajný Fr. Polívka, obecním sluhou Škarda. Zajímavé jsou i údaje o platech funkcionářů a zaměstnanců obce, např. měsíční plat předsedy MSK činil 2.000 Kč, pomocné úřednice a referentů 500 Kč, hajného 600 Kč a 5 m³ dřeva, obecní sluha za jedno vybubnování 10 Kč.

Vysídlování německého obyvatelstva probíhalo od 15. března do 15. července 1946. Vysídlenci byli s nejnepříjemnějším ošacením a prádlem do hmotnosti 50 kg soustředováni ve sběrném táboře v Teplé a odtud dále transportováni do jednotlivých částí Německa (v 10 transportech zemřely 4 osoby). Tato nepochybně nejrozporuplnější etapa v celých dosavadních dějinách obce velmi hluboko poznamenala celý její život a s jejími důsledky jsme se mnohdy nedokázali vyrovnat dodnes. Nejtragičtější se projevila ztráta staletých kulturních tradic a pocitu sounáležitosti obyvatelstva s místem. O těchto důsledcích vypovídají i dobové zprávy, v nichž se připomíná tzv. zlatokopectví, drancování opuštěných

německých majetků, krádeže, ničení. Vedle nejrůznějších dobrodruhů a prospěchářů však přicházeli do celého pohraničí i lidé poctiví a pracovití, kteří zde chtěli začít nový a lepší život. Mezi oběmi stranami často docházelo ke střetům a sporům. Situace se postupně uklidňovala a ti, co zůstali věrní svému novému domovu začali psát jeho novou historii.

Další vývoj země i obce předznamenovalo v r. 1946 ustavení místní organizace Komunistické strany Československa (KSČ) s 19 členy a následné volby do Národního shromáždění 26. května 1946 (ze 105 platných hlasů získala KSČ 92, Národně socialistická strana 5, Sociálně demokratická strana 3 a Československá strana lidová 5 hlasů). V r. 1947 probíhalo scelování pozemků a odhadování majetku jednotlivých usedlostí, které probíhalo ke značné nelibosti obyvatel. Každý dosídlenec, který dosud nevlastnil žádnou půdu pak získal dekret na přiděl stání půdy z Národního pozemkového fondu a majetek za stanovenou cenu rozloženou ve splátkách na 15 let. 19. dubna 1947 získala obec svůj dnešní český úřední název – Krásné Údolí.

Česká škola, dnešní základní škola, zahájila vyučování 12. března 1946 s 18 žáky v 1. a 5. ročníku. Prvním učitelem se stal Václav Sirůček. Podle personálních podmínek se vyučovalo v jedné či dvou třídách. 10. března 1947 byla otevřena mateřská škola s 20 žáky pod vedením Marie Cízové. Obě školská zařízení se vždy aktivně podílela na kulturním životě obce.

22. dubna 1947 vzrušila celou obec havárie amerického vojenského dopravního letadla C-47 zv. Dakota. Letoun ztratil nad Německem orientaci a dostal se nad území Čech, kde jej pro nedostatek paliva posádka nad Karlovými Vary opustila. Stroj naštěstí dopadl na pole na jihovýchodním okraji obce.

Krásné Údolí v období socialismu 1948-1989

25. únor 1948 zahájil nové období v historii naší země, období tzv. budování socialismu. KSČ, která se nekrvavým únorovým převratem zmocnila moci v zemi, vytvořila v krátké době zcela nové společensko ekonomické podmínky, jež po více než čtyři desetiletí utvářely život Krásného Údolí a celého státu.

Správní reformou byl k 1. lednu 1949 zřízen okres Toužim, který nahradil dřívější okresy Teplá a Žlutice. Nový okres připadl pod nově ustavený Karlovarský kraj. Samosprávu a státní správu obce zajišťoval místní národní výbor (MNV). Samosprávným voleným orgánem bylo plénum MNV, jeho výkonným orgánem pak rada MNV v čele s předsedou MNV. Výkon státní správy zajišťoval tajemník MNV. 1. června 1960 byl v rámci nové správní reformy zřízen okres Karlovy Vary. Dosavadní okres Toužim zanikl. Současně byly slučovány i obce. S Krásným Údolím byly sloučeny obce Odolenovice, Přílezy a Český Chloumek, které se staly osadami. V rámci postupující integrace obcí byla k 1.1.1981 dosavadní obec Krásné Údolí připojena k obci Útvinu, která pak spravovala 8 částí (Český Chloumek, Chylice, Krásné Údolí, Odolenovice, Přílezy, Sedlo, Svinov a Útvinu).

Kulturně společenský život obce byl poplatný době. V r. 1967 zde podle obecní kroniky působily místní organizace těchto tzv. společenských organizací (byly součástí tzv. Národní fronty): Československý svaz žen, Svaz československo-sovětského přátelství, Český svaz požární ochrany, Český svaz červeného kříže, Český myslivecký svaz, Sdružení rodičů a přátel školy, Dohlížecí výbor SD Jednota, Tělovýchovná jednota Slavia. Kulturně osvětové činnosti sloužily 3 promítací přístroje, diaproyektory, 1 televizor, a "...místní rozhlas, který má časté poruchy". Dále zde byla místní lidová knihovna. Ke kulturním tradicím té doby patřily tyto každoroční akce: výroční členská schůze JZD s taneční zábavou, masopust (s průvodem masek a karnevalem), oslava Mezinárodního dne žen (8. března), oslavy osvobození s taneční veselí (9. května), oslava Mezinárodního dne dětí (1. června), tradiční vavřínecká pouť (10. srpna), posvícení a Silvestr s tanečními zábavami a nezbytná oslava Velké říjnové socialistické revoluce (VŘSR, 7. listopadu).

Obsazení země vojsky Varšavské smlouvy 21. srpna 1968 proběhlo klidně. Sovětské tanky projížděly obcí od Odolenovic do Toužimi k televiznímu vysílači u Krašova. Nesouhlas s okupací vyjádřili představitelé obce i řadoví občané protesty.

Novým režimem zaváděná kolektivizace zemědělství zasáhla Krásné Údolí v r. 1956, kdy zde bylo 6. dubna jako jedno z posledních na toužimském okrese ustaveno jednotné zemědělské družstvo (JZD). Již dříve zde vzniklo strojní družstvo, které svým členům vypomáhalo zápůjčkami nedostatkových zemědělských strojů a nářadí. Vznik JZD se ani zde neobešel bez agitačních a nátlakových akcí. Bouřlivé agitační schůze, záhadné požáry a celková atmosféra ve společnosti té doby nakonec zlomily odpor soukromých zemědělců. Do JZD tehdy vstoupilo asi 40 osob hospodařících na 23 usedlostech. Posléze jich většina opět vystoupila ze strachu před zháří nebo pro nespokojenost s tzv. hospodářsko technickými úpravami půdy. Zůstalo pouze šest hospodářů (Kadlec – předseda, Soukup – agronom, Kubů – účetní, Blažek, Kadlec, Vytiska). Zpočátku JZD obhospodařovalo 194 ha půdy, od května 1956 pak 219 ha. V r. 1957 byl zakoupen první traktor Zetor 25 pokřtěný jako "Pacifik". S pomocí státu se situace JZD postupně stabilizovala. Do družstva začali vstupovat další hospodáři, buduje se nový kravín, upravuje vepřín, konírna a váha. Rozšiřuje se strojový park. Dochází k postupné integraci s okolními JZD. V únoru 1960 došlo ke sloučení s JZD v Útvině. 12. srpna přistoupila JZD Přílezy a Český Chloumek. Vzniklo JZD Nový směr se sídlem v Krásném Údolí se 135 členy, které hospodařilo na výměře 1.183 ha a vlastnilo 580 ks hovězího (z toho 240 dojnic) dobytka a 305 prasat a 51 prasic. V r. 1961 převzalo JZD záhumenkové díly svých členů (0,5 ha půdy). JZD Velký říjen Útvinina se sídlem v Krásném Údolí dosahovalo v 80. letech poměrně slušných hospodářských výsledků, např. v r. 1981 činil čistý zisk 2.105 tis. Kčs.

V r. 1963 byl v Krásném Údolí založen druhý nejvýznamnější podnik, odrůdová zkušebna Ústředního kontrolního a zkušebního ústavu zemědělského (ÚKZÚZ). Toto regionálně významné pracoviště, jedno ze tří na území tehdejšího Západočeského kraje, zahajovalo svou činnost ve velice skromných podmínkách pod vedením p. Štěpána, které lze ilustrovat slovy pamětníka: "Štěpán přijel na motorce a založit výzkumák". Areál zkušebny vyrostl v l. 1964-67 na jižním okraji obce. Zkušebna prováděla zkoušky různých odrůd zemědělských plodin vhodných pro pěstování v bramborářsko-ovesném výrobním subtypu. Kromě toho se zabývala i různými pokusy týkajícími se růstu a výživy rostlin a agrotechniky.

Velká pozornost obce byla v této době věnována péči o životní prostředí. Řada akcí byla prováděna formou tzv. akcí Z, které využívaly bezplatné práce občanů a pomoci nejrůznějších společenských organizací i místních podniků. Významná byla stavba kanalizace a čističky odpadních vod.

Stavební vývoj Krásného Údolí po r. 1945

Po vysídlení německého obyvatelstva zůstala řada hospodářských usedlostí neosídlena, řada obytných domů byla doslova vybydlena. Tyto objekty postupně zchátraly a nakonec byly postupně odstraňovány. Ze 126 domů v r. 1945 se jejich počet snížil na 60 v r. 1960. Původní urbanistická struktura a dispozice historického městského sídla tak doznala velkých ztrát. Sociální a hospodářská stabilizace a postupný rozvoj socializovaného zemědělství v pohraničí přinesl během 60. a 70. let určitý stupeň stavebního rozvoje obce. Ten se zpočátku projevil hlavně v budování hospodářského areálu JZD, který zaujal severovýchodní okraj sídla a jehož stavby postupně zcela změnilu podobu sídla, jeho urbanistickou strukturu a zcela ovládly jeho panorama. Původní, tradiční a malebnou dominantu celého městečka, farní kostel sv. Vavřínce, zastínil svou výškou i hmotou objet síla, který je možné chápat i jako hmotné vyjádření pochybného triumfu tehdejšího režimu nad minulostí a tradicí našeho venkova. Další, ale menší hospodářský areál ÚKZÚZ vznikl od r. 1963 na jižním okraji sídla.

S tehdejší politikou souviselo i postupné vylidňování vesnice a soustředování venkovského

obyvatelstva do tzv. střediskových obcí k nimž patřilo i Krásné Údolí. Díky tomu musela být řešena otázka bytové výstavby a občanské vybavenosti. Nedostatek bytů, teprve nedávno zlikvidovaných, se řešil tehdy běžným způsobem – výstavbou typizovaných panelových bytových domů. Tímto způsobem chtěl tehdejší režim přiblížit vesnici městu. O estetickém přínosu těchto staveb a jejich účelnosti ve venkovském prostředí nechtěl si udělat úsudek každý sám. První etapa této výstavby byla dokončena v r. 1966 v jihovýchodní části sídla, kde JZD vybudovalo 6 bytovek po 4 bytových jednotkách (čp. 100, 125, 126, 128, 129 a 130). Další etapa bytové výstavby proběhla v l. 1976-79, kdy Pozemní stavby K. Vary, n. p. dokončily výstavbu tří panelových třípodlažních domů na severním okraji sídla s celkem 42 bytovými jednotkami (čp. 134-136). V duchu doby byl vybudován i unifikovaný objekt prodejny SD JEDNOTA a kulturní dům.

Změnami procházela i stávající zástavba. Řada domů byla upravována, modernizována, rozšiřována a přestavována dle ekonomických možností jednotlivých vlastníků. Architektonická kvalita takovýchto úprav nebyla vždy nejlepší a stará zástavba postupně ztratila svůj někdejší historický výraz. Z někdejší historické architektury zůstalo v celé obci již jen několik málo staveb, většinou ve velmi špatném stavu. Zanikala nejen velká, ale i drobná architektura, která dotvářela interiér obce a její okolí (různé kříže, boží muka, sochy).